

УЯВЛЕННЯ ПРО СИТУАЦІЮ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В КРАЇНІ ЯК ЧИННИК ВИБОРУ ФОРМ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ АКТИВНОСТІ

В уявленнях громадян найбільш визначні події останніх декількох років, що вплинули на життя більшості мешканців, – це «війна на Сході України» або «воєнні дії» та «Революція гідності». Навіть той, хто стоїть осторонь політики, не цікавиться політичною дійсністю, так чи інакше відчуває на собі вплив тих соціально-політичних та економічних процесів, що супроводжують чи є наслідками цих двох подій, пов'язаних одна з одною. Фактично значні соціальні потрясіння відображаються в свідомості пересічних громадян як певна єдність дій окремих суб'єктів, часу та подій в суспільному житті в феномені, що в літературних джерелах визначається як подійність. Це означає, що відбувається так би мовити «склеювання» окремих подій та їх обставин і формується складний образ ситуації. В цьому образі чи, точніше, взаємодоповнюючих образах, дії, учасники (актори), сама ситуація пов'язуються в суб'єктивному плані особистості складними каузальними причинними та наслідковими зв'язками через комплекс оцінок-суджень-ставлень і т.ін. Тож розділяти уявлення про події, пов'язані з «Революцією Гідності», анексією Криму Російською Федерацією та генезу конфлікту на сході з використанням зброї не є доцільним, оскільки може призвести до викривлення тих образів, що існують в уявленнях громадян. Більше того, як показують результати проведених нами розвідок з використанням якісних методів, в уявленнях громадян ці теми є взаємозалежними. Фактично на сході країни розгортається другий сценарій революційного розвитку подій. Перший сценарій актуалізувався з початком розгону студентів на Майдані Незалежності в м. Києві восени 2013 року. Але другий є лише наслідком першого.

Події на Донеччині та Луганщині не мають однозначного тлумачення в соціумі: це громадянська війна чи російська агресія? І мова не про об'єктивний стан речей, а саме про

уявлення громадян про ці події. Адже навіть ті, хто визнає участь Росії як сторони конфлікту, все ж таки транслюють інколи смисл «громадянська війна». Очевидно, що такі поляризовані уявлення в нинішніх суспільно-політичних умовах (військові дії) так чи інакше проявляються в тих процесах, що відбуваються в країні та оцінках громадянами цих процесів. А отже впливають на формування та розвиток бачення громадянами прийнятних, можливих, справедливих та доцільних форм власної участі в житті суспільства. Для когось це означає уявлення про неприйнятність силових сценаріїв розвитку подій, для когось навпаки – радикалізацію уявлень та готовність до подальшої ескалації з ідейними уявними та реальними супротивниками. Інакше кажучи, партнери по діалогу спочатку перетворюються на опонентів, а потім і на противників. Радикалізація та поляризація уявлень зменшує готовність домовлятися, виникає бажання виграти, причому виграти за будь-яких умов і т. ін. Ми не можемо говорити про те, наскільки поширеними є такі уявлення (це питання спеціально не вивчалось), проте сама наявність таких оцінок та бачень свідчить про існування «зон ризику» в системі психологічних регуляторів поведінки та дій особистості в площині політико-правової дійсності.

Що це означає? Насамперед те, що наслідки революційного розвитку подій на Майдані Незалежності в м. Києві, наслідки воєнних дій мають специфічну психологічну складову. І ця складова буде визначати напрям та характер залучення громадян та окремих груп в ту соціально-психологічну та політико-економічну дійсність, суб'єктами якої вони є. Для когось це виклик, що формує мотивацію причетності, що під впливом різних чинників може трансформуватися як у волонтерство, так і в радикалізацію поглядів; в фанатичну віру в декларовані ідеали чи у відсторонену позицію на кшталт «моя хата з краю». Хтось підтримує армію, ВПО (внутрішньо переміщених осіб), біженців з Криму, орієнтований на розвиток стосунків, що передбачають допомогу іншому, а інколи і самопожертву. Для когось – навпаки – це можливість самоствердження за рахунок протиставлення себе, своїх ідей іншим. Мотивація причетності в

такому випадку трансформується в протестну мотивацію, що кінець-кінцем призводить до формування готовності відстоювати свою думку у будь-який спосіб, зменшує налаштованість на порозуміння та досягнення консенсусу. А ще для когось вимірів значущості набувають питання виживання в тих умовах, в яких опинилася людина чи члени її родини. Для декого на перший план виходять питання власного економічного добробуту та благополуччя. Та багато іншого. Очевидно, що процес трансформації мотиваційних тенденцій особистості є неперервним та в кожному конкретному випадку набуває тих чи інших обрисів чи вимірів особистої значущості та смислів, які й будуть визначати характер включеності особи у вирішення різних проблемних політико-правових ситуацій.

У нашому дослідженні з допомогою фокусованих глибинних інтерв'ю та фокус-груп ми опитували переважно молодь – це студенти київських ВНЗ та молоді люди, що тільки розпочинають свою професійну кар'єру. Представники інших соціальних груп та прошарків представлені в меншій мірі. В основному це безробітні та пенсіонери. Для переважної більшості всіх, хто приймав участь в дослідженні, основні мотиваційні смисли, пов'язані з актуальною ситуацією, відображаються в категоріях «статок родини», «гідний рівень життя», «корупція» та «війна». Саме економічна складова (рівень доходу, економічне благополуччя тощо) виявилася визначальною у сприйнятті дійсності, впливає на оцінку інших складових та сфер життєдіяльності. Якщо війна – це щось, про що знають, але що знаходиться «десь» (далеко), то уявлення про необхідність мати *«справедливе винагородження за свою працю»* постійно знаходиться в локусі уваги. При цьому *«труднощі у побудові програм перспективного майбутнього»* пов'язуються не тільки з «війною», а й з «корупцією» на різних щаблях влади. Оцінки влади містять такі характеристики як *«корумпована», «наживається на війні»* і т.д.

Оцінка діяльності органів правопорядку та правосуддя (поліція, прокуратура, суди) залишається досить невисокою. Сподівання на справедливість при попаданні у різноманітні проблемні правові чи політичні ситуації є, проте в нинішніх умовах опитані демонстрували схильність більше покладатися

на себе та допомогу інших людей, ніж на допомогу з боку працівників органів правопорядку та правосуддя (довіра до носіїв влади взагалі мінімальна). Існують уявлення про те, що *«поліція і суди хоч і стали більш доступними, проте принципово нічого не змінилося»*, а *«за гроші можна вирішити більшість питань»*. Серед молоді існують побоювання відкрито обстоювати свою точку зору в політико-правовій проблематиці, оскільки *«невідомо до чого це може призвести»*.

В оцінках політиків та інших представників влади переважають негативні забарвлення, на кшталт *«корумповані»*, *«пклуються тільки про свої інтереси»*, *«такі самі»* або *«ще гірші, ніж тиран Янукович»* і т. д. Існує уявлення про те, що *«чим вище у владі, тим більше корумпований»*. Серед представників молоді існують очікування, що держава має *«забезпечувати безпеку»* власних громадян, *«забезпечувати комфортне життя власних громадян»*, а якщо це виконуватися не буде – *«можна вдатися до протестів»*. А *«обмеження свободи слова, свободи дій»* може спровокувати молодь до участі в заворушеннях.

Посилення економічних негараздів (на рівні країни, на рівні окремих соціальних груп тощо) може виступити чинником різкої радикалізації суджень та актуалізувати готовність до *«відновлення справедливості»*. При цьому форма чи законність дій в такій ситуації відходить на других план, оскільки *«якщо одні можуть порушувати закон та не дотримуватися норм, то для відновлення рівноваги будь-які засоби є прийнятними»*. У молодіжному середовищі, зокрема, поширені уявлення про революцію як можливу форму отримання бажаного, можливий сценарій дій. Відсутність можливості реалізації себе, можливості забезпечувати себе та свою родину необхідним в уявленнях молоді може підштовхнути їх до радикальних дій в політико-правовому середовищі. При цьому зростає використання вербальних та невербальних маркерів агресії, а ситуація воєнних дій на сході при обговоренні соціально-економічної ситуації втрачає свою актуальність.

Більшу емоційну вираженість демонструють представники старшого покоління, які відчують *втому* від війни, політичних негараздів та правових колізій та *не вірять в*

зміни на краще, при розгортанні силових чи революційних сценаріїв розвитку. Отже, більша радикалізація поглядів притаманна саме молодим людям, оцінки представників інших вікових категорій, хоч і можуть бути різкими, проте більш помірковані з точки зору оцінки ймовірності переростання власного незадоволення в участь в акціях громадянської непокори. Загалом, події на сході країни інтерпретуються як «неоголошена війна з Росією». При цьому відповідальність за збереження цілісності держави покладається на вище керівництво держави та політиків, які поки що «більше зацікавлені у власному збагаченні, ніж у вирішенні питання в політичній площині». Декларується неготовність відстоювати державу зі зброєю в руках, якщо не буде подальшої ескалації конфлікту та визначено офіційний статус «воєнний стан». Власні зобов'язання перед державою слабо рефлексуються, існують тенденції до споживацького ставлення до держави як суспільного інституту. Існує орієнтація на швидке покращення якості життя сьогодні, а не в неосяжній перспективі. В основі таких мотиваційних тенденцій лежать уявлення про доцільність та можливість використання різноманітних форм протестних дій, зокрема, і з порушенням законодавства, оскільки «ті, хто його розробляють, самі його не дотримуються». У стосунках з іншими громадянами такі протиправні мотиви не актуалізовані. Поляризація оцінок спостерігається саме по вектору «громадянин – держава». Вектор взаємодії «я – інший» описується в категоріях «допомога», «партнерство», «спільність» тощо. Має місце ідентифікація – «ми проти корумпованої влади».

Дяченко В. А., Дубініна Д. Е.

МОЖЛИВОСТІ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ НАВЧАННЯ

Останнім часом психологи, що працюють у сфері освіти, відзначають помітне збільшення кількості дітей з труднощами у навчанні. Під труднощами навчання мають на увазі як саму